

Lola ISHMUHAMMEDOVA,
Qarshi davlat universiteti magistranti
E-mail: lolaimuhammedova@gmail.com
Tel: 998973153433

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti dotsenti,
 pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) A.Xoliqov taqrizi asosida*

FINANCIAL POLICY IN UZBEKISTAN AND ITS IMPACT ON SOCIAL AND ECONOMIC LIFE (IN THE EARLY YEARS OF INDEPENDENCE)

Annotation

This article is called financial policy in Uzbekistan and its impact on social and economic life (in the first years of independence) and covers the processes of financial policy organization, gradual transition to a market economy, and the first years of independence in terms of improving the lifestyle of the population. passed.

Key words: Financial policy, market economy, independence, budget policy, currency relations, financial system, inflation, business, social protection.

ФИНАНСОВАЯ ПОЛИТИКА В УЗБЕКИСТАНЕ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКУЮ ЖИЗНЬ(В ПЕРВЫЕ ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ)

Аннотация

Данная статья называется «Финансовая политика в Узбекистане и ее влияние на социально-экономическую жизнь (в первые годы независимости)» и освещает процессы организации финансовой политики, постепенного перехода к рыночной экономике, а также первые годы независимости в условиях улучшения образа жизни населения.

Ключевые слова: Финансовая политика, рыночная экономика, независимость, бюджетная политика, валютные отношения, финансовая система, инфляция, бизнес, социальная защита.

O'ZBEKISTONDA MOLIYA SIYOSATI VA UNING IJTIMOYIY IQTISODIY HAYOTGA TA'SIRI(ILK MUSTAQILLIK YILLARIDA)

Аннотация

Ushbu maqolada O'zbekistonda moliya siyosati va uning ijtimoiy iqtisodiy hayotga ta'siri (ilk mustaqillik yillarida) deb nomlangan bo'lib moliyaviy siyosatni tashkil etish jarayonlari, bozor iqtisodiyotiga bosqichma bosqich o'tish hamda aholi turmush tarzini yaxshilash borasida mustaqillikning dastlabki yillari yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Moliyaviy siyosat, bozor iqtisodiyoti, mustaqillik, byudjet siyosati, valyuta munosabatlari, moliya tizimi, inflyasiya, biznes ijtimoiy himoya.

Kirish. Har bir davlatning rivojlanishi shubhasiz, uning moliyaviy iqtisodiy siyosatiga bog'liq hisoblanadi. XX asrning ikkinchi yarmiga kelib jahon mamlakatlari o'rtasida iqtisodiy taraqqiyot tendensiyasi asta-sekinlik bilan jadallasha boshladi. Ayni bu jarayon moliya siyosatida ham o'z ta'sirini ko'rsata boshladi. Har bir davlatning rivojlanishi, uning iqtisodiy jihatdan barqaror yuksalishi davlatning olib borgan moliyaviy islohotlariga, rejalarga hamda strategik dasturlariga bevosita bog'liq bo'ladi.

So'ngi yillarda jahonning ko'pgina mamlakatlarida iqtisodiy o'zgarishlar tobora jadallashib bormoqda. Dunyo davlatlarining bir-biriga nisbatan iqtisodiy jazo choralarini qo'llashi o'sha davlatning moliya tizimiga, iqtisodiy faoliyatiga salbiy ta'sirlarini ko'rsatib kelmoqda. Dunyo mamlakatlari umumiy bir iqtisodiy tizimga birlashganki, bu jarayon mamlakatlarning bir-biri bilan moliyaviy hamda iqtisodiy siyosatni to'g'ri tashkil etilishini talab etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Moliya masalalariga bag'ishlangan ilmiy ishlar juda qadimda paydo bo'lgan. Moliya bo'yicha ilk ilmiy ishning birinchi yevropalik muallifi Ksenofont (eramizdan avvalgi 430-355-yillar) hisoblanadi. Uning shu xususdagi asari "Afina respublikasining daromadlari to'g'risida" deb nomlangan. Buyuk mutafakkir Aristotelning (eramizdan avvalgi 384-322-yillar) moliya sohasidagi qarashlari uning "Afina davlat tuzilmasi" deb nomlangan asarida bayon qilingan. Eramizning 948-yilida soliqlar to'g'risida asar yozgan Qadam ismli arab olimining nomi ham fanda ma'lum. F.Akvinskiy (1225-1274 yillar) ilk marta qirolning soliqlarni undirish borasidagi huquqini asoslashga uringan.

Moliya bo'yicha ishlarning birinchi mualliflari qatoriga F.Petrarka, D.Karaf, Bernardo, F.Gvichhardini, Dj.Botero, N.Makiaveli va boshqa italiyaliklarni ham kiritish mumkin.

XVII asrda moliya nazariyasining rivojlanishiga ingliz iqtisodchilari katta hissa qo'shgan. Ularning orasidan T.Men, Dj.Lokk, T.Gobbs, P.Gautonlarni alohida ajratib ko'rsatish kerak.

L.fon Sekendorf, S.Pufendorf, I.Yusti va I.Zonnen-fels kabi nemis olimlari XVII-XVIII asrlarda moliya fanini boyitishga o'zlarining munosib hissalarini qo'shganlar. Ular fanga kameralistikaning nemis maktabi vakillari sifatida kiritilgan. I.Yusti 1746-yilda nashr etilgan "Moliya mohiyatining tizimi" asarida moliya to'g'risidagi kameralistik maktab vakillarining qarashlarini umumlashtirdi. Bu asrda birinchi marta moliya fani va moliyaviy siyosat ajratilib ko'rsatilgan (chegaralangan).[1]

"Moliya" arabcha so'z bo'lib, o'zbek tilida "pul mablag'lari" ma'nosini anglatadi. Bu so'z ona tilimizda quyidagi ko'rinishlarda ishlatiladi:

- maqsadli pul fondlarini hosil qilish, jamlash, taqsimlash va ishlatish yuzasidan paydo bo'ladigan iqtisodiy munosabatlar majmui; pul mablag'larini shakllantirish, taqsimlash, ulami sarf qilish tizimi (masalan, moliya yili, moliya kapitali, moliya tizimi);

- biror shaxs, oila, jamoa, muassasa, tashkilot yoki davlat tasarrufidagi pul mablag'lari (masalan, korxonalar moliyasi);

- shunday (moliya) ishlar(i) bilan shug'ullanuvchi davlat organi (so'zlashuv tilida). Arab tilidagi «mo!», ya'ni «boylik, mulk; pul jamg'armasi», shuningdek, «moliyat», ya'ni «pul mablag'lari; soliq» so'zlari ham moliyaga daxldordir.[2]

Tadqiqot metodologiyasi. Moliyaviy siyosat moliyaning o'zida bevosita mujassam bo'lgan boshqaruvning salohiyatli imkoniyatlarini, ishning aniq metodlari, moliya tizimi (boshqaruv sub'ektlari) organlarini tashkil qilish bilan bir joyga bog'lashga

imkon beradi. Dunyoning barcha mamlakatlarida moliyaviy siyosat moliya tizimi orqali amalga oshirilib, uning faoliyati quyidagi prinsiplar asosida quriladi:

- moliya tizimi bo'g'inlarining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olib moliyaviy boshqaruvni amalga oshirish;
- barcha moliyaviy muassasalar funksiyalarining umumiyligi;
- barcha quyi boshqaruv organlarining faol ishtirokida markazdan umumiy boshqarish.

Moliyaviy siyosatni amalga oshirishning asosiy metodologik prinsiplari quyidagilardan iborat:

- oxirgi maqsadga bog'liqlik;
- xo'jalikdagi barcha tarmoqlarning makroiqtisodiy mutanosibliigi;
- jamiyat a'zolarining manfaatlariga muvofiqligi;
- haqiqiy imkoniyatlar asosida ichki va tashqi iqtisodiy sharoitlarni hisobga olish [3].

O'zbekiston 1991-yil mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng o'zining moliyaviy mustaqilligiga erishish borasida bosqichma-bosqich tizimli faoliyatni amalga oshira boshladi. Mustaqillikdan avval mamlakatimiz moliya siyosati sovet ittifoqi boshqaruvida bo'lib har bir moliyaviy maqsadlar, rejalar to'g'ridan to'g'ri markazdan boshqarilar edi.

Mustaqillikning ilk yillarida davlatimizning moliyaviy siyosatini isloh etish, yangi boshqaruv faoliyatini amalga oshirish bir muncha qiyin kechdi. Buning sababi mamlakatimizning iqtisodiy siyosatida turg'unlik bir tomonlama boshqaruv siyosatining uzoq yillar davomida saqlanib kelganligi ko'pgina muammolarni bartaraf etilishiga xalaqit qildi.

1993-yilda e'lon qilingan "Taraqqiyotning o'zbek modeli"ni ishlab chiqilishi pul, moliya siyosatida asosiy o'zgarishlarni hamda rivojlanish tendensiyalarini keltirib chiqardi desak, to'g'ri bo'ladi. "Taraqqiyotning o'zbek modeli" deb e'tirof etilgan tamoyillarda aholini ijtimoiy himoyalash, iqtisodiyotni liberallashtirish, qonun ustuvorligiga erishish hamda davlat ishtiroki yordamida bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tish vazifalari ustuvor belgilab qo'yilgan edi.

Bu borada, O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek, "Bozor munosabatlariga o'tishda O'zbekiston tanlab olgan yo'l - respublika va uning xalqi manfaatlariga nihoyatda mos keladigan ijtimoiy jihatdan yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirishga qaratilgan iqtisodiyotidir" [4].

Moliya pul munosabatlarining ajralmas qismi hisoblanadi. Shuning uchun ham uning roli va ahamiyati pul munosabatlarining iqtisodiy munosabatlar tizimida qanday o'rinni egallaganligiga bog'liq. Bir vaqtning o'zida moliya puldan o'zining mazmuni va bajaradigan funksiyalari bo'yicha farqlanadi. Agar pul umumiy ekvivalent bo'lib, uning yordamida umumlashtirilgan ishlab chiqaruvchilarning mehnat xarajatlari o'chansa, moliya esa yalpi ichki mahsulot (YaIM) va milliy daromad (MD)ni taqsimlash va qayta taqsimlashning iqtisodiy instrumenti, pul mablag'lari fondlarini shakllantirish va ulardan foydalanish ustidan nazoratni amalga oshirish qurolidir [5].

Sovet ittifoqi tugatilgandan so'ng, ushbu ittifoq tasarrufidagi davlatlarning mustaqillikni qo'lga kiritishi, ularning o'z iqtisodiyotini qayta tiklashi moliya pul siyosatida yangi boshqaruv tizimiga o'tilishi barcha zaruriy ehtiyoj sifatida qarab boshlandi. Bu o'zgarishlar aholining ijtimoiy-iqtisodiy hayotida ham bir muncha pasayishiga olib keldi. Bu jarayonda mustaqil O'zbekiston ham o'zining iqtisodiy rivojlanishini moliyaviy siyosatini amalga oshirish fursati yuzaga kelganligini zarurati tug'ilgan edi.

Tahlil va natijalar. 1992-2000-yillar oralig'ida mamlakatimizda moliya siyosatini yangi boshqaruv tizimini joriy etish, moliyaviy resurslarni aniqlash, ularni manbalarini yo'lga qo'yish mamlakat iqtisodiyotini oyoqqa turg'izish masalasi ustuvor bo'lib qoldi. O'tgan yillar mobaynida O'zbekistonning milliy valyutasini ishlab chiqilishi, moliyaviy resurslarni takomillashtirishda bosqichma-bosqich ushbu faoliyatga o'z maqsadlarini qarata boshladi.

Mustaqillikning ilk yillarida moliyaviy mustaqillikka erishish, davlat byudjetini shakllantirish, moliyaviy resurslarni izlab topish, aholi daromadlarini oshirish, shuningdek, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlarning moddiy ehtiyojlarini qondirish o'sha davrning vazifalaridan biridir.

Bu borada mustaqil O'zbekiston sanoati rivojlangan moliyaviy mustaqillikka ega bo'lgan bir qator davlatlarning moliyaviy islohotlarini o'rganib, ulardagi eng muhim o'zgarishlarni tahlil etib, o'z iqtisodiyotini moliya siyosatini rivojlanishiga harakat qildi.

O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I.A.Karimov 2006-yil mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2007-yilda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan. Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasida mamlakatni moliyaviy siyosatini rivojlantirish aholini turmush darajasini yaxshilash, mavjud moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish o'ta muhim masala ekanligini ta'kidlab o'tdi. Yig'ilishda quyidagilar, 2007-yil iqtisodiy dasturining eng muhim ustuvor yo'nalishlari etib belgilangan:

Birinchidan, barqaror va munosib sur'atlarda o'sishni hamda tarkibiy o'zgarishlar va modernizatsiyalashni ta'minlash, uning eng muhim tarmoqlarini texnik va texnologik jihatdan yangilash, soliq siyosatini yanada erkinlashtirishni ta'minlash;

Ikkinchidan, biznes, eng avvalo, xususiy biznes uchun mumkin qadar qulay sharoitlar yaratish va davlatning iqtisodiyotdagi ishtirokini izchil pasaytirib borish;

Uchinchidan, xorijiy investitsiyalarni, birinchi navbatda, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish ishlarini barcha choralar bilan kuchaytirish.

To'rtinchidan mehnatga haq to'lash va aholi turmush sifatini izchil oshirishni ta'minlash;

Beshinchidan, kichik biznes va tadbirkorlikning jadal rivojlanishini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ushbu asosda aholini ish bilan band etish va farovonligini oshirish mumammolarini hal etish;

Oltinchidan, bank-moliya tizimida islohotlarni yanada chuqurlashtirish va ko'lamlarini kengaytirish;

Yettinchidan, kommunal xo'jaligida iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish [6].

Mustaqillikning dastlabki 15 yillik oralig'ida mamlakat iqtisodiyoti bozor iqtisodiyotiga asoslangan ishlab chiqarish tarmoqlarini takomillashtirishga qaratila boshlandi. Moliya siyosatini amaga oshirishda mustahkam davlat byudjetini barqaror bo'lishi barcha barchasi iqtisodiy resurslarga bog'liq hisoblanadi. Bu borada aholining turmush sharoitlarini yaxshilash, ularning daromadining oshishi, shubhasiz amalga oshirilayotgan moliyaviy siyosatga bog'liqdir.

Moliya siyosati, byudjet siyosati - davlat umumiy iqtisodiy siyosatining muhim tarkibiy qismi; davlat faoliyatini ta'minlash, mamlakat farovonligini oshirish maqsadlarida moliya tizimini tashkil etish, moliyaviy resurslarni safarbar etish va ulardan foydalanish, davlat oldida turgan ichki va tashqi siyosat vazifalarini bajarish buyicha amalga oshiriladigan barcha davlat tadbirlarini uz ichiga oladi.

Moliya siyosati ta'sir ko'rsatadigan asosiy ob'yektlar - aholining turli qatlamlari, davlat institutlari (tashkilotlari), sanoat va xo'jalikning barcha sohalari, mintaqalar va mamlakatlarning umumiy hududi. Moliya siyosatining asosiy quroli va tarkibiy

qismi - davlat byudjeti daromadlari va harajatlari, zayomlari, soliq imtiyozlaridir. Davlat tomonidan tanlagan iqtisodiy siyosatga va maqsadlarga qarab ayrim bandlar bo'yicha harajatlarni ko'paytirish yoki kamaytirish orqali mamlakat hayotining u yoki bu tomonlariga, davlat institutlariga, iqtisodiyot tarmoqlariga, mas, harbiy harajatlarni yoki ilmiy-texnik taraqqiyot uchun harajatlarni ko'paytirib yoki kamaytirib, faol ta'sir etish mumkin. Davlat daromadlar, ularning miqdori, soliqlar tizimi orqali iqtisodiy o'sish sur'atiga, aholi farovonligiga ta'sir ko'rsatishi, inflyasiya jarayonlarini va h.k.ni boshqarishi mumkin [7].

Xulosa va takliflar. Mamlakatimizning o'tgan mustaqillik davrining dastlabki yillari iqtisodiyotni tiklash moliya boshqaruvini takomillashtirish, pul islohotlarini o'tkazish, shuningdek, aholi turmush darajasini oshirishga qaratilgan davr bo'ldi.

Mamlakatda amalga oshirilayotgan moliyaviy islohotlar to'g'ri, shahffof, ochiq, tashkil etilsa, shubhasiz, bu moliyaviy yangilanishlar mamlakat iqtisodiyotiga aholining ijtimoiy-iqtisodiy turmushiga ijobiy ta'sir etadi.

Yuqoridagilarni e'tiborga olgan holda mamlakatimizning moliyaviy siyosatining barqaror rivojlanishi amalga oshirilayotgan iqtisodiy-ijtimoiy siyosatiga bevosita bog'liq. Bu borada, davlat moliyaviy organlari eng ilg'or tajribalarni o'z amaliyotiga joriy etishi, rivojlangan mamlakatlarning moliya tuzilmalarini o'rganishi hamda moliyaviy siyosatni xalqaro jamiyat bilan tendensiyaviy bog'lanishiga qat'iy rioya etilishi zarurdir. Shundagina, aholining turmush darajasi yaxshilanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganimizda, O'zbekiston davlatining moliyaviy jihatdan barqarorligi, amalga oshirilayotgan moliyaviy islohotlarga bevosita bog'liqdir. Biz yashayotgan XXI asrga kelib, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, moliya siyosatida ham, moliyaviy o'zgarishlarni, yangilanishlarni taqozo etmoqda. Bu moliyaviy yangilanishlarning tub maqsadi, aholi turmush sharoitini yaxshilashga davlat iqtisodiyotini rivojlantirishga qaratilgan desak, mubolaga bo'lmaydi. Har bir fuqaro mamlakatda kechayotgan islohotlarni o'rganishi, moliyaviy o'zgarishlarga tayyor turishi hamda moliyaviy savodxonlik bilimlarini muntazam ravishda oshirib borishi, davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni ochiqligiga e'tibor berilsa, shubhasiz, o'zining samarali natijalarini beradi.

ADABIYOTLAR

1. T.S.Malikov, O.O.Olimjonov. Moliya: Darslik. / – T.: “Iqtisod-Moliya” 2019. B. 31
2. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik. Toshkent. TII Moliya instituti. - Toshkent: “Noshir”, 2012. B. 5.
3. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik. Toshkent. TII Moliya instituti. - Toshkent: “Noshir”, 2012. 44. B.
4. Ваҳобов А., Қосимова Г. Давлат молиясини бошқариш. Ўқув қўлланма.-Т.: “Иқтисод-Молия”, 2008. 9 б
5. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik. Toshkent. TII Moliya instituti. - Toshkent: “Noshir”, 2012. 8. B.
6. Ваҳобов А., Қосимова Г. Давлат молиясини бошқариш. Ўқув қўлланма.-Т.: “Иқтисод-Молия”, 2008. 13 б
7. https://uz.wikipedia.org/wiki/Moliya_siyosati